

Avantgárd triptichon (Kassákizmus 1-2-3.)

Azt az utóbbi időben szinte megszoktuk, hogy a PIM-Kassák Múzeumban a nemzetközi és az itthoni avantgárd mozgalmakat innovatív módon bemutató, ráadásul vizuálisan is az avantgárd örökséghez hű kiállítások jönnek létre, legyen szó A Tett világháborús szerepéről, a Máról mint egy elképzelt mozgalom valóságos intézményéről, a munkáskultúra egy kultúrtáborhelyéről a Szentendrei-szigeten, lakhatási mozgalmakról. Most a múzeum munkatársai mindezt „megszorozták” hárommal, azaz az újonnan alakult kulturális megaközpont, a további intézményekkel kibővített Petőfi Irodalmi Múzeum három kiállítóhelyén hoztak létre átfogó kiállítást (valószínűleg az összevonás elfogadtatása is motiválta ezt döntést, de ha így volt is, azt éppen az okos „kulturpolitikai” vagy szimbolikus gesztusok között tarthatjuk számon, kevés ilyennel találkozunk manapság). A *Kassákizmus 1-2-3* tehát a város három egymástól viszonylag messze eső pontján látogatható (Károlyi Palota – Kassák Múzeum – Bajor Gizi Színészmúzeum), de a különböző filiálékba tervezett kiállítások profilja minden egyes esetben korrellál a helyet adó intézmény arculatával, a gyűjtemény jellegével (kurátorok: Sasvári Edit, Galács Judit, Szeredi Merse Pál). Vagyis: a Károlyi-palotában láthatjuk az *ÚJ MŰVÉSZET. A bécsi Ma az avantgárd nemzetközi hálózataiban* című kiállítást, amely a magyar történeti avantgárd csúcspontjának tekinthető időszakot mutatja be az európai mozgalmak és folyóiratok networkjében; Kassák időskori lakóhelye, Óbuda ad otthont a Kassák sokirányú munkásságát bemutató tárlatnak (*AZ ÚJ KASSÁK*); a Bajor Gizi Színészmúzeum pedig az alig ismert magyar avantgárd színházi kultúra különböző csoportjait mutatja be, azt hogy az miképpen illeszkedik bele az európai törekvések hálózatába, s nem mellékesen Simon Jolánnak, Kassák élettársának színésznői- előadóművészi pályafutását is megrajzolja (*ÚJ DRÁMA, ÚJ SZÍNPAD. A magyar avantgárd színházi kísérletei*). A *Kassákizmus* összefoglaló cím egy soha-nem-létezett, mégis relevánsnak tűnő elnevezéssel utal a magyar mozgalom centralizáltságára: Kassák személyiségének autonómiája és autoriter magatartása miatt hazánkban az avantgárdnak egy, minden más európai iránytól elkülönöződő, sajátlagos verziója alakult ki, még ha ez a centralizáltság más tekintetben relatív is (a kiállítássorozat, s általában a Kassák Múzeum elmúlt évekbeli érdeme, hogy a magyar avantgárd sokszereplősségével és sokarcúságával is szembesít).

A belvárosban található kiállítás a Ma második, bécsi korszakának belső fázisait és kapcsolódásait, az európai avantgárd hálózatában való elhelyezkedését mutatja be. S ezen a ponton érdemes – mert itt, a PIM-ben a legkarakterisztikusabban kivitelezett az alapkoncepció -, kicsit kitérni a tárlatok designjára is, Rudas Klára és Pálincás Bence György munkájára: a falakra kihelyezett képeket - újságoldalakat, folyóirat- és könyvborítókat, fotókat, festményeket, grafikákat, plakátokat – vízszintesen és függőlegesen felfestett, színes vonalak, olykor hurkok kötik össze, s színes nyílak irányítják a látogatót a termeken keresztül. Ez a megoldás, azon túl, hogy szemet gyönyörködtető és

ötletes, egyrészt remekül tagolja a teret, másrészt letisztultságában méltónak mutatkozik a kassáki konstruktivizmushoz, harmadrészt az infografikának egy olyan áttétele, átértelmezése, amely, noha csak jelzésszerűen, utal az avantgárd mozgalmak network-jellegére is. Ezt persze itt csupán utalásnak kell értenünk, mert a kiállítás elején ugyan ott van a jelmagyarázat – narancspiros vonal: művészetpolitika, fekete vonal: hálózatépítés, kék vonal: új művészet, sárga vonal: avantgárd kánon, zöld vonal: kereszthivatkozások –, de ennek logikája időnként kicsit megborulni látszik. Én például már a második teremben, a Dadaglobe narancs csíkjainál is elvesztettem pillanatokra a fonalat (igaz, fekete hurok is van körülöttük, csak nem az a domináns) – viszont ezt nem érzékelttem problémának, jó, hogy egyáltalán felmerülnek ezek a történeti értésünket befolyásoló fogalmak és szempontok, és hogy a falfestés vizuálisan is érzékelteti, nyomatékosítja a hálózatosságot. Amúgy a legkonzekvensebb vendégek akár össze is vonalazhatnák az egész falat sárgával, a mindenütt jelenlévő crossoveresség jegyében...

A nyilak tehát – kronologikus rendben - végigvezetnek minket a Ma 1919 utáni működésének etapjain és az ezekkel kapcsolatos jelenségeken (közben a látogatók szorgalmasabbja puskázhat a bejáratnál található kis füzetből, amelyben kívülállók számára is tökéletesen érthető irodalomtörténeti elemzéseket kapunk). A Tanácsköztársaság idején készült Ma-különszám borítójának és lelkesítő programírásoknak olvasása után a bécsi emigrációba követhetjük Kassákékat, ahová a dada virágzása idejére érkezünk (*Dadaglobe – Kassák és a dada*: e rész gyöngyszeme Tzara és Arp levele Kassáknak Sophie Taeuber kis festményével), majd a korabeli folyóiratok nemzetközi hálózatát mérhetjük fel egy borítókkal kirakott négyzetrácsban a Ma körül (a teljesség igénye nélkül: Dada Tank, La Révolution Surréaliste, Manomètre, Tűz, Die Suche Merz). Majd az *Új nekiszaladás az új Kassák felé* rész következik, azaz a költői megtorpanás után a magára találás a *Számozott versek* és képkölteményei. Majd ismét a nemzetközi kontextus, a gépművészet és a konstruktivizmus vonzásterében – a falakon többek között Tatlin, Rodcsenko, Theo von Doesburg, Fernand Léger, Uitz munkái sorakoznak, illetve Eggeling mozgóművészet-programja és egyik geometrikus „mozgóképszimfóniája; ehhez kapcsolódik Kassák *Képarchitektúra*-programja, ekkori vizuális alkotásai, illetve a mozgalomhoz tartozó más – önmagukban is világhírű – eredmények, mint Moholy-Nagy *Üvegarchitektúrája*.

Alkotni vagy alakítani? - találkozhatunk a kiállítás vége felé a kérdéssel –, s Kassák válasza az új művészet (és az ezáltal megteremtett új világ) meghatározásakor az előbbi; márpedig – legyen bármely szubverzív az avantgárd per definitionem - ez a választás korántsem evidens: hiszen más irányzatok (például a Bauhaus, s a De Stijl folyóirat) az „új alakítás gondolatát”, a „formateremtést” preferálták.

A kiállításon helyet kap a „belső kritika” is, Bortnyik *A próféta* című képe, amely nem túl hízelgő módon ábrázolja a mozgalom vezető alakját, illetve Barta Sándoréknak, a kassáki magról levált csoportjának folyóirata, az Akasztott Ember, amelyben megjelenik a dadaista tréfa, *Az örültek*

összejövetele a szemetesládában (kár, hogy nem a második rész, mert az a tényleges Kassák-kör paródia, de még így is releváns).

A Kassák Múzeumban viszont kifejezetten a magyar avantgárd vezéralakjának életére és munkásságára fókuszálhatunk, nagyjából az életút mentén járhatjuk végig a kiállítást, bár vannak kitérők is: például A Tett elindulása előtt láthatjuk Kassák legutolsó két kiállításának plakátját – mindezt talán annak a pillanatnak a bemutatása céljából, amikor a művész visszatérhetett a porondra a szocialista rendszer kegyvesztettsége után (Fényes Adolf terem, 1967), illetve Párizsban egy fontos tárlatot nyitottak képeiből (Galerie Denise René). De aztán visszatérünk 1915-be, a magyar avantgárd első folyóiratának indulásához, illetve amikor ugyanebben az évben Szittyá Emil (Kassák útitársa a hajdani csavargások idején) a zürichi, általa szerkesztett *Mistralban* a címlapon publikálja barátja *Harc* című versét. Majd láthatjuk A Tett betiltásának dokumentumait is a kárhozottat internacionalista szám mellett, aztán egy interaktív boardot Kassák ekkori életének személyesebb dokumentumaival, ismert és eddig talán soha nem bemutatott családi fotókkal (melyek mindazonáltal a magyar avantgárd emlékei is, hiszen a családtagok, Simon Jolán, Újvári Erzsé, Barta Sándor jelentős alkotóként mind részesei ennek – igaz, Uitz is, aki viszont e képeken éppen nem látható). Most nem ismertetném az írói-költői-képzőművészi pálya minden momentumát, sem az általa alapított folyóiratok sorát, olyan szerteágazó, viszont sok tekintetben ismert – amúgy az ezeket prezentáló termék szakmai és vizuális szempontból is rendkívül igényesen vannak berendezve. Inkább egyes „kiugró” élményemet említeném: rácsodálkoztam kissé *Az irodalmi életmű képekben* című falitárlóra, s nem csupán azért, mert tényleg impozáns a rengeteg színes könyvborító egymás mellett, hanem mert több regénnyel, novelláskötettel nem is találkoztam még. Egy tényleges infografikát is láthatunk Orosz Márton tervei alapján – negyedórányi elemeznivaló -, amely (a) Kassák(-kör) kapcsolódásait rajzolja fel személyekhez, lapokhoz, művekhez, mozgalmakhoz, a 10-es évektől egészen a 60-as évekig. S végül Cendrars *A transzszibériai expressz és a franciaországi kis Johanna* prózájának francia szövege egy összeragasztott függőleges szalagon – magyarra Kassák fordította egyébként - „Mme Delaunay”-akvarellekkal szegélyezve (*Couleurs simultanées*). Az utolsó szoba ismét a kanonizációt emeli ki (*A ló meghal..-t* helyezve a középpontba), Kassák 80. születésnapjával, illetve a nevezetes 1968-as – tudománytörténeti szempontból is fontos - konferenciával (*Formateremtő elvek a magyar műalkotásban*), továbbá az 1988-as gimnáziumi reformtankönyvvel, amelyben végre Kassák is helyet kapott.

Végezetül: a Bajor Gizi Színházmúzeumban az avantgárd színházi törekvéseket mutatják be, egyfelől Kassák-kör drámai és színpadi kísérleteit, de ugyanígy az ellenlábás Palasovszky Ödön-féle Zöld Szamár Színpadot is. A kiállítás első részében a Mácza János nevéhez köthető expresszionista színház dokumentumai sorakoznak: a Ma első számú drámaírója és színházi kritikusa *Új dráma, új színpad* címmel jelentette meg a lapban tanulmányát, amelyben a dráma, a színpad, a rendezés és a

színészmesterség elméleti programját dolgozta ki, s ezzel párhuzamosan megkezdte a gyakorlati munkát is, a munkásotthonokban rendezett előadásokkal, színiiskolá nyitásával. Egy másik teljes teremrészt szentel a tárlat Simon Jolánnak, Kassák partnerének, későbbi feleségének, akinek szerepe – bár egészen Csaplár Ferenc 2003-as kiállításáig nem terelődött rá figyelem - elvitathatatlan úgy a mozgalom menedzselését, mint az avantgárd előadóművészet megújítását tekintve. Ha nem kell a Tanácsköztársaság után emigrációba vonulniuk, Simon Jolán minden bizonnyal folytatta volna kőszínházi szerepléseit is (többek között Maeterlinck-, Strindberg-, Szép Ernő-darabokban játszott, erről a kiállításon fotók, fényképek tanúskodnak), így azonban egy irányba terelődött pályája, az addigra már szintén elindított avantgárd előadóművészi hivatás felé: sajátos, elidegenítő – dadaistának mondott - szavalásmódjával, „üveghangjával” Bécsben a nemzetközi Ma-estek főszereplőjévé vált. Azt csak sajnálhatjuk, hogy erről a tevékenységről nem maradt fent hang- vagy filmfelvétel - fotó is alig, bár a Kassák által tervezett előadóruhájának képét például ismerjük. (Az 30-as években pedig – már itthon - a Munka-kör szavalókórusát vezette, igaz, ez az agit-prophoz közelálló vállalkozás már nem egyértelműen mondható avantgárdnak, ezért a kiállításban is kevésbé hangsúlyos.)

A bécsi színháztechnikai kiállítás alkalmából született meg a Ma színház és zenei különkiadása 1924-ben, amely számos színpad- és díszlettervet közölt; de a tárlat ugyanezen egységében láthatjuk Kassák és Mácza újabb terveit (illetve Mácza *Teljes színpadát*), s Moholy-Nagy és Molnár Farkas scenográfiai rajzait/fotóit; továbbá a múzeum beszerezte Kurt Schmidt és Georg Teltcher *Mechanikus balettjének* videórekonstrukcióját is.

A Zöld Szamár Színházat bemutató sarok „ékessége” – korabeli fényképek, plakátok, kritikák, illetve Hevesy Iván programírása mellett – egy videófilm, a Palasovszky-társulat által annak idején meglehetősen sikerrel előadott Ivan Goll-darab, *Az új Orpheusz* mai előadásáról, amelyben a kiállítás munkatársai (kurátorok, designer stb.) játsszák a „gépírókisasszonyokat” – e gesztus szerintem jól illusztrálja azt a bátorságot, fiatalos lendületet, ami az egész kiállítássorozatot általánosan jellemzi.

Földes Györgyi